

⁴⁶ Козицький А. Краєзнавчо-туристичне то-варство "Плаї" (1924-1939 рр.) // З історії вітчиз-няного туризму: Збірник наукових статей. - К., 1997. - С. 58-64.

⁴⁷ Максимов В.С. Туристська та краєзнавча робота в діяльності українського Пласту // Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992. - С. 226.

⁴⁸ Савчук В.П. З історії туристських мандрі-вок пластунів на західноукраїнських землях у 20-ті роки // Всеукраїнська науково-практична конфе-ренція "Туризм і завдання національно-культурно-го відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992. - С. 224.

⁴⁹ Постановление Центрального Исполни-тельного Комитета Союза ССР о ликвидации Все-союзного общества пролетарского туризма и экс-курсий // Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. История раз-вития туристско-экскурсионного дела: Учебное пособие. - М., 1989. - С. 27.

⁵⁰ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про на-уково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 16.

⁵¹ Волощенко А.К. До питання про діяльність профспілок України в сфері туризму // Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992.

⁵² Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про на-

уково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 17.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Вказ. праця. - С. 146.

⁵⁵ Там само. - С. 152.

⁵⁶ ЦДАВО України. - Ф. 5079, оп. 1, спр. 518. - Арк. 24.

⁵⁷ Там само. - Спр. 164.

⁵⁸ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Центральный совет по туризму и экскурсиям. Планово-экономическое управление: основные показатели, характеризующие развитие туризма и экскурсий в XII пятилетке. - С. 5.

⁵⁹ Слободян П.М. Актуальні проблеми роз-витку внутрішнього туризму (з досвіду роботи АТ "Укрпрофтур" // Туристично-краєзнавчі досліджен-ня. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науко-во-практичної конференції. "Туризм в Україні: еко-номіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. I. - К., 1998. - С. 37.

⁶⁰ Закон України "Про туризм". - Ст. 3 // Міжнародний туризм. - 1995. - №5(11). - С. 11.

⁶¹ Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдан-ня розвитку туристичної галузі України // Тури-стично-краєзнавчі дослідження. - Вип. 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У 2-х ч. - Ч. I. - К.: "КМ-Трейдінг", 1998. - С. 12-13.

⁶² Там само. - С. 12.

⁶³ Туризм в Україні 98: Статистичний бюле-тень. - К., 1999. - С. 10.

⁶⁴ Там само. - С. 8.

⁶⁵ Там само.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗРОБКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Туризм — визначне соціальне явище сучасності, що відіграє вагомую роль в економічному та соціальному розвитку суспільства. Серед його найважливіших функцій, через які він активно впливає на життєдіяльність суспільства, змінюючи його тим чи іншим чином — соціокультурна й близька до неї виховна, політична, господарсько-економічна. Через соціокультурну функцію, що

базується на пізнавальній діяльності людини в умовах подорожі, туризм сприяє підвищенню культурного рівня як окремої людини, так і суспільства в цілому, розширюючи знання людей і впливаючи на їхній світогляд. Як активний засіб формування знань та ціннісної орієнтації людей, туризм виконує виховну функцію. Особливо велику роль виконує туризм у справі виховання молодого

го покоління. Міжнародний туризм як форма спілкування народів активно впливає на світові політичні відносини і вносить свою частку у взаєморозуміння держав і націй. У господарсько-економічному сенсі туризм становив окрему галузь світової економіки, спроможну приносити великі прибутки, сприяти економічному розвитку країн.

Але функції туризму можуть мати й негативний прояв у суспільному житті. Експорт агресії та криміналу, поява антисоціальних явищ — наркоманії, проституції і таке інше, небажані зміни в житті місцевого населення, надмірний вивіз валюти, імпорт інфляції — все це наслідки, які може мати у певних умовах туристична діяльність. Комплекс цих умов залежить від стану суспільства, розвитку його продуктивних сил і виробничих відносин. Він об'єктивно складається в ході суспільного розвитку, але його можна певною мірою регулювати й змінювати. Визначення пріоритетів у туризмі, напрямів його розвитку, створення умов для здійснення його функцій в суспільстві в інтересах цього суспільства є змістом державної політики в туризмі.

Для незалежної України в умовах національного самовизначення, входження до світового політичного простору, побудови національної економіки ці завдання стають особливо актуальними. Зробити туризм активним чинником суспільного розвитку, поставити його на службу національним інтересам можна тільки правильним використанням його функцій.

В Законі України "Про туризм" держава проголосила його "одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки"¹, визначивши його пріоритет як соціокультурного та економічного чинника. Насправді в Україні поки що вкрай мало уваги приділяється поширенню ролі туризму в національній економіці, практично відсутні економічні заходи стимулювання його розвитку з боку держави. На жаль, ще менше уваги приділяється державою використанню його соціокультурної та виховної функції. В країні значно зменшилися обсяги організованого в'їзного та внутрішнього туризму, особливо з пізнавальними цілями, переживає важкі часи екскурсійна справа. А саме вона може стати одним з дієвих каналів

пропаганди національної самобутності української держави, її ролі і місця в сучасному житті Європи та світу, її багатой історико-культурної спадщини. В різні часи туристсько-екскурсійна справа була серйозним знаряддям пропаганди в руках держави та її громадських інституцій на міжнародній арені.

1970-ті — перша половина 80-х років становлять окремих період в історії вітчизняного туризму. У спеціальній туристичній літературі радянських часів він отримав назву "періоду інтенсивного розвитку індустрії туризму"². Справді, в країні спостерігався активний розвиток як внутрішнього, так і іноземного туризму. Це обумовлювалося тими процесами, що відбувалися в політичному, господарському та суспільному житті країни та світу.

В ці роки в економіці СРСР, в тому числі в Україні, спостерігалися значні застійні явища, але уряду і правлячій верхівці за рахунок розробки різного роду економічних програм, використання адміністративних методів керівництва економікою, продажу за кордон природної сировини тощо вдавалося утримувати економічну стабільність в державі. Треба визнати, що рівень життя радянських людей в цей період завдяки відсутності різких соціальних катаклізмів і воєн була вищою, ніж у попередні роки існування СРСР. Водночас глобалізація суспільних процесів у світовому масштабі, необхідність надати "розвиненому" соціалізму "людського обличчя" в очах світової громадськості змусили правлячу партію проголосити "всебічне підвищення народного добробуту, найбільш повне задоволення матеріальних і духовних потреб радянських людей"³ головним завданням і вищою метою суспільного виробництва. Деякою мірою це було також спробою хоча б формально послабити жорсткий тиск на пересічну людину командно-адміністративної системи управління суспільно-економічним життям країни, що вже повністю склалася на цей час. Основними рисами цієї системи була жорстка регламентація, концентрація владних повноважень в руках центрального — в першу чергу партійного — апарату в Москві, монополізація багатьох галузей господарства державною владою. Подібні процеси відбувалися й

у туризмі, який був майже повністю монополізований і концентрувався в руках трьох організацій. З них дві — Центральна рада з туризму й екскурсій при профспілках (ЦРТЕ) і Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник”, ЦК комсомолу, формально маючи статус “громадських” організацій, фактично управлялися державою і втілювали політику партії в галузі внутрішнього й молодіжного туризму. Третя — “Інтурист” мала офіційний статус державного органу управління. Створене 1964 року Управління з іноземного туризму згодом перетворилося на Головне управління з іноземного туризму при Раді Міністрів СРСР, а з 1983 року — на Державний комітет СРСР з іноземного туризму. Таким чином, іноземний туризм отримав юридичне закріплення в системі урядових органів виконавчої влади, що зумовлювалося в першу чергу тим, як розподілялися державні пріоритети в галузі туризму.

В цей час на світовій арені військове протистояння двох систем, двох таборів — соціалістичного та капіталістичного — досягло критичної точки. Подальша гонка озброєнь загрожувала безпеці всього людства. Це зумовило поворот політичного курсу провідних світових держав обох таборів до мирного співіснування, що знайшло своє відображення у підписанні угод про обмеження стратегічних озброєнь, невикористання першими ядерної зброї, у мораторіях на її випробування тощо. Але протистояння двох суспільних систем не втратило сили, тільки його акценти були перенесені з політичної сфери на економічну, а ще більшою мірою — на ідеологічну. В цей період набула сили “боротьба ідеологій”.

Тому на першому місці в колі завдань розвитку туризму в СРСР і Радянській Україні стояла пропаганда соціалістичного способу життя, комуністичної ідеології, відтісняючи на другий план економічну доцільність і прибутковість туристичної діяльності.

В Україні державним органом управління в туризмі було Головне управління з іноземного туризму при Раді Міністрів УРСР — союзно-республіканський орган подвійного підпорядкування, створений 17 серпня 1979 року постановою Ради Міністрів УРСР за №142. Наказом Головінтуриста СРСР від 14 вересня 1979 року йому були делеговані

права Головінтуриста щодо всього комплексу питань керівництва фінансово-господарською діяльністю підприємств і організацій Головінтуриста на території Української РСР⁴. Воно повинне було здійснювати керівництво розвитком іноземного туризму в Українській СРСР і радянського за кордон і несло всю повноту відповідальності за його стан і подальший розвиток. В колі його основних завдань на першому місці стояло “забезпечення туризму з республіки за кордон з метою розширення контактів радянського народу з народами зарубіжних країн, подальшого укріплення міжнародного авторитету Радянського Союзу, популяризації досягнень Союзу РСР і Української РСР в галузі державного, господарського та соціально-культурного будівництва”⁵. Таким чином, на перше місце в центрі уваги структур “Інтуриста” виходили питання пропагандистської роботи з іноземними туристами, дієвим засобом якої була саме інформаційна діяльність. Таке саме навантаження несло інформаційно-екскурсійна діяльність, яка проводилася туристичними організаціями профспілок і комсомолу, що здійснювали державно-партійну політику в галузі туризму соціального і молодіжного.

Але як орган державної політики “Інтурист” мав вирішувати також низку економічних питань: виконання державних планів, збільшення національного доходу і, головне, — залучення валютних коштів до державного бюджету. Тому на зовнішньому ринку він виступав у першу чергу як комерційна фірма, відома як ВАТ “Інтурист”. “Інтурист” продавав тури за вільно конвертовану валюту клієнтам з капіталістичних країн, використовуючи для цього мережу власних представництв або послуги іноземних контрагентів. Володіння валютою було прерогативою виключно держави, тому “Інтурист” — єдиний серед туристичних організацій СРСР мав право продавати свій продукт і надавати послуги гостям на території країни за іноземну валюту.

Натомість ЦРТЕ та “Супутник” комерційної діяльності практично не проводили, здійснюючи туристичні обміни майже виключно на безвалютній основі. Тому в їхній діяльності політична пропагандистська функція була домінуючою. І для її здійснення

вони використовували різноманітні форми туристсько-екскурсійної роботи.

Прийомом і обслуговуванням іноземних туристів в системі профспілкового туризму займалися спеціально створені наприкінці 60-х років бюро подорожей та екскурсій для обслуговування іноземних туристів ("Інтурбюро"). "Інтурбюро" повинні були створювати для іноземних туристів і відпочиваючих "належні умови для активного відпочинку та подорожей по Радянському Союзу, відповідно до угод, укладених Центральною Радою з туризму з туристичними організаціями зарубіжних країн"⁶. Серед основних завдань "Інтурбюро" визначалось "широке ознайомлення іноземних туристів і відпочиваючих із досягненням радянського народу в комуністичному будівництві, в розвитку народного господарства, науки та культури, в підвищенні матеріального добробуту трудящих, із всебічною організацією та виховною роботою радянських профспілок, з їхньою роллю в господарському та політичному житті країни, з миролюбною зовнішньою та внутрішньою політикою Радянської держави"⁷. Ці завдання передбачали передусім створення привабливого образу "держави переможного соціалізму". Відповідно до завдань складались і програми перебування туристів. Вони включали велику кількість (більш як 500) об'єктів та заходів соціального характеру, серед яких: "відвідання промислових підприємств, колгоспів, культурно-побутових і соціальних заходів, вечори дружби, зустрічі, бесіди з ударниками комуністичної праці, з передовиками та новаторами виробництва, з працівниками культури, з профспілковим активом"⁸. Об'єкти старанно відбирались, заходи готувались заздалегідь, щоб створити в іноземців враження суцільного добробуту радянських людей, залишаючи "за кадром" недоліки соціального ладу. До прийому іноземних груп широко залучався профспілковий актив. "Для надання практичної допомоги працівникам Інтурбюро в організації прийому груп іноземних туристів обласні Ради профспілок закріплювали первинні профспілкові організації за групами іноземних туристів"⁹, представники яких брали участь у зустрічі туристів, вечорах інтернаціональної дружби, супроводжували туристів під час програмних заходів тощо.

Безпосереднє спілкування людей допомагало кращому взаємопізнанню народів, налагодженню дружніх стосунків. Але часом воно набирало характеру тотальної опіки і тоді наслідки були прямо протилежними.

Отже, для досягнення своїх ідеологічної мети держава сприяла застосуванню різноманітних заходів у туристичній роботі, які часто були дуже ефективними відповідно до тогочасних завдань. Зокрема це стосується інформаційно-екскурсійної роботи іноземними туристами.

В ній використовувались можливості створеної в системі ЦРТЕ фундаментальної екскурсійної школи. В рамках цієї школи був нагромаджений багатий екскурсійний матеріал, що охоплював на початок 80-х років більше 17 тис. тем¹⁰, створена розгалужена мережа екскурсійних бюро, де працювали більше 40 тис. екскурсоводів¹¹, багато з яких були унікальними майстрами своєї справи. Було розроблено вітчизняну теорію та методику екскурсійної справи, накопичено великий практичний досвід. В Україні на початку 80-х років працювали 139 екскурсійних бюро, екскурсії проводилися за 3-ма тисячами тем, в них брали участь близько 50 млн. осіб щороку¹². Щоденно в Україні екскурсіями було охоплено в середньому 110 тис. осіб¹³.

Можливості екскурсійної школи профспілок використовувались в першу чергу як дієва форма ідейно-виховної роботи з населенням СРСР, але також і в роботі з іноземними туристами, де вони мали характер ідеологічної пропаганди. У будь-якій екскурсії неодмінно згадувалась провідна роль комуністичної партії, рішення її останніх з'їздів, наводились висловлювання вождів, підкреслювались досягнення та переваги соціалістичного способу життя. Для посилення пропагандистської роботи серед іноземних туристів при клубах, будинках культури, будинках відпочинку створювались "пропагандистські групи для роботи з іноземними туристами"¹⁴.

Але, не зважаючи на ідеологічне переважання екскурсій, їхні організатори давали й широкий пізнавальний матеріал, що стосувався історії, культури, архітектури, мистецтва тощо. В державній туристичній політиці велике значення надавалося підготовці кадрів. Було створено інститут гідів-

перекладачів та екскурсоводів. Але й тут пріоритети надавалися, передусім, питанням ідеології.

Гіди-супроводжуючі туристичних груп та екскурсоводи ретельно підбиралися за своїми професійними якостями, а головне — за ступенем ідейно-політичної підготовки. Згідно з “Положенням про екскурсовода туристсько-екскурсійних закладів системи Центральної ради з туризму та екскурсій” (затверджено постановою Президії ЦРТЕ від (16.02.1971 р.) “екскурсовод є пропагандистом досягнень СРСР в економіці, науці, культурі та інших галузях комуністичного будівництва, активним учасником політико-виховної та культурно-просвітницької роботи серед населення; сприяє формуванню комуністичного світогляду, вихованню широких мас трудящих на ідеях марксизму-ленінізму; на яскравих прикладах показує втілення в життя ленінських заповітів по будівництву комунізму... В своїй діяльності екскурсовод керується рішеннями Комуністичної партії, Радянського уряду та ВЦРПС, постановами та рекомендаціями туристсько-екскурсійних організацій системи Центральної ради з туризму та екскурсій”¹⁵. В одному зі звітів “Інтурбюро” повідомляється, що “готуючись до початку сезону з прийому іноземних туристів особливу увагу було приділено підбору та підготовці перекладачів-супроводжуючих. До роботи з іноземними туристами залучались працівники НДІ, викладачі вузів, аспіранти та студенти старших курсів, що добре знають мову і були рекомендовані партійними, профспілковими та комсомольськими організаціями”¹⁶. І подібний принцип підбору гідів чітко витримувався до кінця 80-х рр.

Не меншу увагу комуністична партія і радянська держава приділяли питанням ідейно-пропагандистської роботи з іноземною молоддю, що майже виключно було прерогативою Бюро міжнародного молодіжного туризму “Супутник” ЦК ВЛКСМ.

БММТ “Супутник” ЦК ВЛКСМ було створене у 1958 р. з метою організації туробмінів між радянською та зарубіжною молоддю” для розповсюдження серед зарубіжної молоді правдивої інформації про життя радянського народу”¹⁷. Таким чином, йому відводилася роль активного каналу комуністичної пропаганди для молоді. Основна частина туристичних зв’язків “Супутника” припадала на туристичні бюро моло-

діжних організацій соціалістичних країн. В 70—80-ті роки активізувався молодіжний обмін з країнами, що звільнилися від колоніальної залежності та обирали власний шлях розвитку. Туристичними партнерами “Супутника” в цих країнах були переважно організації, що працювали під керівництвом революційно-демократичних партій та національно-визвольних рухів. На цей же час “Супутник” мав туристичні зв’язки з понад 100 організаціями 23 капіталістичних країн. Серед них найбільші обсяги припадали на співробітництво з туристичними бюро Фінляндії, ФНР, Франції, Італії. Партнерами “Супутника” в цих країнах були переважно бюро подорожей молодіжних організацій лівої орієнтації.

Турпродукт “Супутника” включав загальнопізнавальні тури, рейси та круїзи дружби, фестивалі, спеціалізований та навчальний туризм, обмін молодіжними групами міст-побратимів та споріднених підприємств, сільськогосподарських та навчальних закладів. Популярним був також відпочинок у міжнародних молодіжних таборах і центрах, яких в системі “Супутника” було 20. Серед них три — в Україні: “Верховина” (Закарпаття), кримський “Супутник” (Гурзуф) та “Супутник” у Каневі. Вони часто ставали базою проведення фестивалів і зустрічей дружби, навчальних курсів і шкіл передового досвіду, семінарів молодих лекторів, комсомольського та молодіжного активу — справжніми центрами підготовки пропагандистських кадрів. Маршрути “Супутника” теж мали переважно пропагандистську спрямованість. Вони в більшості своїй позначалися гаслами: “Дорогами Жовтня, дорогами Леніна”, “Будні великих будов” тощо. Велику частку програм перебування туристів становили заходи соціально-політичного характеру: вечори дружби, зустрічі з ветеранами, героями війни та праці, інтерклуби, бесіди та диспути на тематику радянського способу життя, відвідування промислових і сільськогосподарських підприємств, навчальних і громадських закладів, зустрічі в комітетах комсомолу, мітинги, демонстрації, “суботники дружби”, інтернаціональні трудові вахти та десанти. Програми перебування в усіх містах за маршрутом неодмінно включали відвідування музею Леніна, революції або Великої Вітчизняної війни. Відмовитися від подібної екскурсії група могла тільки письмовою заявою за підпи-

сом її керівника. Небажаним явищем була взагалі будь-яка відмова туристів від соціально-політичних заходів, за що суворо визискувалося з гідів-перекладачів, які супроводжували групи й відповідали за інформаційно-пропагандистську роботу з ними.

Але, незважаючи на тотальну заідеологізованість заходів у молодіжному туризмі, їхня різноманітність давала можливість радянській молоді поспілкуватись з однолітками з-за кордону, познайомитись з європейською та світовою ментальністю.

З розпадом Радянського Союзу і обранням Україною незалежного шляху розвитку, з переходом до ринкової економіки розпалася й колишня система радянського туризму. Зникли монополісти туристичної галузі радянського періоду — “Інтурист”, “Супутник”, ЦРТЕ, а їхні колишні структури в Україні реорганізувалися на засадах комерційної діяльності, змінивши як організаційно-правові форми, так і форми власності. Поряд з ними на туристичному ринку почали працювати чимало новостворених комерційних туристичних фірм — сьогодні в Україні їх нараховується близько трьох тисяч. Український туризм більшою частиною отримав характер візного: так, за даними Держкомтуризму України в 1998 році в Україну вїхало 6,2 млн. іноземних туристів, в виїхало за кордон 8,5 млн. вітчизняних¹⁸. Іноземний туризм послабив свої позиції як джерело валютних надходжень. Ще більшою мірою занепада його суспільно-політична функція як джерела інформування світу про Україну. Занепадає екскурсійна школа, практично ніхто не готує гідів-перекладачів, зникло багато форм роботи з іноземними туристами, що існували за старої системи і були відкинуті разом з її ідеологічним наповненням.

Тому навіть ті форми, що займаються прийомом нечисленних організованих туристів, не можуть забезпечити їх якісним та кваліфікованим екскурсійним обслуговуванням.

Україні необхідні валютні кошти для розвитку національної економіки. Але чи не більшою мірою вона зацікавлена у створенні позитивного іміджу держави в очах світової громадськості, що безумовно сприятиме також її економічному розвитку. І саме іноземний туризм може бути активним джерелом пропаганди її природи й історії, миролюб-

ної політики, державотворчих пошуків, важливої ролі для подальших доль Європи. Тому він є одним з пріоритетів державної політики в туризмі.

Для здійснення державної політики в галузі туризму в Україні 1993 року був створений Державний комітет по туризму. Одними з перших кроків його діяльності були розробка Програми розвитку туризму в Україні до 2005 року та Концепції державної програми його розвитку до 2010 року. В цих документах висувуються завдання “забезпечення пріоритетності вітчизняного внутрішнього та іноземного (візного) туризму”¹⁹, маршрутно-пізнавального туризму²⁰ та їх державне стимулювання²¹, наводяться пропозиції щодо розвитку цих видів туризму в Україні. Але більшість з них так і залишилась декларативними. А приватні комерційні турфірми не стільки зацікавлені у створенні в іноземців позитивного іміджу країни, скільки у прибутковості своєї роботи.

Для того, щоб пропозиції були втілені в життя, необхідно аби сутність державної політики складала конкретні заходи у сфері фінансів, туристичної освіти і що особливо важливо — у соціокультурній сфері.

На наш погляд, потрібно не загубити позитивний досвід, набутий в екскурсійній справі за минулий час. Варто створити на нових засадах екскурсійні центри та осередки, що займалися б вивченням екскурсійної справи, підготовкою фахівців — гідів-перекладачів і екскурсіводів — акумулювали досвід екскурсійної роботи.

Необхідно також розробити механізм ліцензування інформаційно-екскурсійної діяльності в туризмі, який забезпечував би кваліфіковане її виконання.

Для досягнення ефективності державної політики в галузі туризму необхідно взяти під державний контроль такі головні його аспекти, як іноземний і, зокрема, молодіжний та екскурсійно-пізнавальний, тобто ті види, що є державними пріоритетами і не можуть бути відданими на відкуп приватним турпідприємцям. Тільки за цих умов іноземний туризм буде спроможний виконати такі свої важливі функції, як соціовиховна та політична і прислужитися утвердженню України на світовій арені.

Т.Г. Сокол (м.Київ)

¹ Закон України "Про туризм". - К.: Аванпост, 1999. - С. 6.

² Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Туризм социальный и история и современность. - К.: Вища школа, 1989. - С. 44; Карачило Н.П. География туризма. - К.: Вища школа, 1987. - С. 51.

³ Конституция ССР. - М.: Политиздат, 1977. - Гл. 2. - Ст. 15.

⁴ ЦДАВО України. - Ф. 4672, оп. 1. - Т. 3 справ постійного зберігання за 1983-1988 рр., за реєстром №2939. - Арк. 5.

⁵ Там само. - арк. 5.

⁶ ЦДАВО України. - Ф. 5079, оп. 1, спр. 510. - Арк. 2.

⁷ Там само. - Арк. 1.

⁸ Там само. - Арк. 2.

⁹ Там само. - Спр. 616. - Арк. 8.

¹⁰ Квартальнов В.А., Сенін В.С. Организация туристско-экскурсионного обслуживания. - М., 1987. - С. 34.

¹¹ Емельянов Б.В. Основы экскурсоведения. - М., 1981. - С. 81.

¹² Квартальнов В.А., Сенін В.С. Вказ. праця.-С. 29

¹³ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Вказ. праця. - С. 111.

¹⁴ ЦДАВО України. - Ф. 5079, оп. 1, спр. 301. - Арк. 103.

¹⁵ Туристско-экскурсионная работа профсоюзов. Сборник официальных материалов по состоянию на 1 июля 1975 г. - М., 1976. - С. 172.

¹⁶ ЦДАВО України. - Ф. 5079, оп. 1, спр. 521. - Арк. 3-4.

¹⁷ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Орбиты "Спутника". - М., 1976. - С. 39.

¹⁸ Туризм в Україні 98: Статистический бюлетьень. - К., 1999. - С. 8-10.

¹⁹ Поточний архів Державного комітету України по туризму: Програма розвитку туризму в Україні до 200 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. №702. - С. 2.

²⁰ Там само. - С. 20.

²¹ Поточний архів Державного комітету України по туризму: Концепція державної програми розвитку туризму в Україну о 2010 року. - С. 5.

РОЗВИТОК МАСОВОГО ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ В ШКОЛАХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЦЕНТРУ ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ)

Сучасне краєзнавство, зокрема шкільне, має глибокі традиції популяризації в сфері охорони, збереження, культурних цінностей. Воно несе відгомін давніх традицій і своїм корінням сягає минулого сторіччя, багатого на історичні події XIX століття. Софія Русова, видатний український педагог, проаналізувавши роботу французьких дитячих колоній, одним із напрямів роботи яких була подорож дітей із великих міст до населених пунктів звідки походили їхні батьки та родичі, радила подібний досвід запровадити в Україні¹.

Зусиллями прогресивних педагогів подібна робота проводилася, зокрема, з учнями першої Київської гімназії, Одеського залізничного училища² та низки інших навчальних закладів, а пізніше для

проведення педагогами екскурсій з дітьми на природу проводились спеціальні курси³.

За словами академіка НАН України Петра Тронька хоча українське краєзнавство, а шкільне тим більше, було обмежене у своїх можливостях в період існування російської монархії, "обласкане", а згодом спалюване в 20—30-х рр. XX ст., дещо заорганізоване і ідеологізоване в 50—80-х рр. воно, попри всі труднощі і негаразди, залишалося важливим засобом збереження кращих традицій нашого великого і талановитого народу⁴.

Кожен із цих періодів заслуговує окремої уваги. Ми зупинимося на останньому з них, оскільки, на наш погляд, саме в ці роки шкільне краєзнавство носило найбільш масовий характер, організувало-